

**STEREOTIPI I OGRANIČENJA U GLEDIŠTIMA NA PRIRODU I
KARAKTER POZICIONIRANJA JAVNIH UNIVERZITETA U
DRUŠTVU**

**STEREOTYPES AND LIMITATIONS IN ATTITUDES TOWARDS
THE NATURE AND CHARACTER OF POSITIONING PUBLIC
UNIVERSITIES IN SOCIETY**

Sažetak

Pozicioniranje javnih univerziteta u društvenu realnost ili tranzicijske promjene je nešto s čime se susreću sve zemlje koje svoj razvoj temelje na znanju i obrazovanju. Za naše prilike univerzitet je odgovorna i razvijena društvena tvorevina koja se zasniva na tradicionalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i političkoj osnovi društva. Tranzicija i pozicioniranje javnih univerziteta u tržišnim i konkurencijskim uvjetima je složeno pitanje i na njega se ne može jednostrano dati odgovor. To je proces koji prati drugi vrijednosni sistem od političkih gledišta. Naime, obrazovanje i nauka su univerzalne kategorije i mjere se u svjetskim razmjerima a ne lokalnim razinama. Zbog te svoje specifičnosti prisutni su ili su uvriježeni i određeni stereotipi o univerzitetu, visokom obrazovanju pa i njegovom javnom pozicioniranju. Te stereotipe bismo mogli grupisati u zajedničke odrednice tradicionalne, moderne i postmoderne.

S obzirom na snagu Univerziteta u Sarajevu i njegov kapacitet u naučnom i obrazovnom pogledu možda bi svrsishodno bilo razmisliti o donošenju posebnog zakona o Univerzitetu u Sarajevu i njegovom pozicioniranju kao strateškom faktoru razvoja zemlje u cjelini i njegovim zadacima u društvenom, ekonomskom i tehnološkom preobražaju bosanskohercegovačkog društva. Na taj način bi država dobila snažnog generatora osmišljenih promjena i nosioca ideja napretka i društvenog razvoja, a Univerzitet u Sarajevu svoje mjesto koje mu pripada.

Ključne riječi: *univerzitet, obrazovanje, društvo, institucije, poredak, sistem, vlast, čovjek, potrebe, interesi, tolerancija, škola*

Summary

Countries that conceive their development on knowledge and education are facing the positioning of public universities in the social reality or transitional change. In our context, we can define university as a socially responsible and developed structure that is being based on traditional, economic, cultural and political basis of society. The transition and positioning of public universities in the market and competitive conditions is a complex issue certainly unable to provide the unilateral answer. It is about a process that is conforming to the value system other than political points of view. Namely, the education and science are universal categories measured in global terms, and not at the local level. Precisely due to their peculiarity, certain stereotypes about the university, higher education, as well as its public positioning are either present or rooted. Those stereotypes could be ranked into traditional, modern and postmodern common denominators.

Taking into consideration the University of Sarajevo's strength and capacity in scientific and educational terms, it would be practical to consider enacting a specific law on the University of Sarajevo and its positioning as the strategic factor of country's development as a whole and its tasks in the social, economic and technological transformation of Bosnian society. In this way, the state would receive a powerful generator of designed changes and the carrier of the idea of progress and social development, whilst the University of Sarajevo would be in the place that belongs to it.

Keywords: *university, education, society, institutions, policy, system, power, man, needs, interests, tolerance, school*

U procesu tranzicije mnoge stvari i procesi su zamagljeni ili nemaju vidljivu i jasnu formu promjena. Među takve promjene spada i uloga javnih univerziteta. Javni univerziteti se transformiraju i prilagođavaju društvenim promjenama nešto na drugačiji način od drugih društvenih procesa. Naime, univerzitet je po svojoj konstituciji konzervativna institucija i ne prati trenutne političke probitke, ostaje vjeran tradiciji i ne prihvata lako i brzo modernitet. To je i osnovna ideja vodilja univerziteta još od srednjeg vijeka kada nastaje kako bi se mogla na njima ispoljavati slobodna misao koja neće biti podložna religijskoj heretici, do današnjeg dana. Univerzitet se mijenja, ali na načelima koja osiguravaju slobodu misli, naučnu slobodu i otvorenost prema aktuelnim pitanjima, ali na način da daje odgovore koji su u temelju spoznaje ili naučne provjerljivosti. Naviknuti na brze i bezuvjetne promjene u dvadesetom stoljeću, univerziteti u bivšim socijalističkim zemljama, a danas u tranzicijskim, često su neshvaćeni i na udaru onih koji žele brze i bezuvjetne promjene. Te promjene se opravdavaju brzinom i potrebom da se uvede novi vrijednosni sistem ili da se opravda što prije načelo prilagodbe novom vremenu i uvjetima obrazovanja. Obrazovanje je naj snažniji nosilac

promjena u društvu. Nauka intenzivno mijenja procese i tehnologiju rada, a time mijenja i sebe i svoju poziciju. Veliki broj zemalja ide u korak sa naučnim i tehničkim dostignućima, ide u korak sa potrebama znanja i novih tehnologija. Nauka je internacionalna i svojina svih građana, nema lokalne nauke ni znanja. Lokalni su primitivizmi; napredak, nauka, obrazovanje i tehnika su svojina svih.

U tom kontekstu treba promatrati i tranziciju univerziteta u Bosni i Hercegovini. S obzirom da je otpočeo ozbiljan i temeljit proces reforme obrazovanja, dâ se primijetiti da se tim pitanjem bave mnogi koji su manje pozvani i koji mnogo manje razumiju bit problema. Reforma obrazovanja ili tranzicija javnih univerziteta neće uspjeti i ne može se provesti bez reforme onih koji su direktni sudionici i najbitniji činioci. Zato obrazovne reforme treba promatrati u cjelini od osnovne škole do univerziteta. Tek tada se može reći da je ona sistemska i da je osmišljena i sa jasnim ciljem. Reforma univerziteta je također najuže povezana s ukupnim društvenim promjenama, jer se pomoću obrazovanja uspostavlja ili projicira željeno društveno stanje.

Posljedice u promašajima obrazovnih koncepata su dalekosežne po pojedince ali i za čitavo društvo. One se mjere decenijama i generacijama koje je teško u kasnijim fazama ispraviti ili nadomjestiti novim. Naročito su posljedice u promašajima velike za siromašne zemlje i zemlje u razvoju kojima je potrebna obrazovana i osposobljena radna snaga i mlada populacija koja može bitno mijenjati društvene odnose i prilike. Eksperimentisanje sa sistemom obrazovanja je nedopušteno i tragično. Nužan je osmišljen i utemeljen koncept bez brzopletosti i nametanja parcijalnih modela. Naš model je uvjetovan onim što se zbiva u udruženoj Evropi. Treba ga dobro osmisliti kako bi dao što veće rezultate i efekte za same konzumente i korisnike. Tradicionalizam i zastarjelost znanja su ozbiljna prepreka, uz nedovoljna finansijska sredstva koja se ulažu i u sistem obrazovanja. Reforma univerziteta ne smije biti iznuđena, već osmišljena sa dalekosežnim ciljevima i efektima. Složenost odnosa koji se prepliću u strukturi i institucionalizaciji obrazovanja podrazumijeva dobro poznavanje međuzavisnosti činjenica i uvjetovanost procesa. Reforma univerziteta zato mora biti dio strategije razvoja zemlje i njenog privrednog i kulturno-tehničkog i naučnog razvitka, a ne neki model koji treba slijediti nezavisno od vlastitih ekonomskih uvjeta. Mogli bismo reći da se univerziteti u Bosni i Hercegovini danas nalaze u mrežama nerazumijevanja normativističkih koncepata koji pate od nacionaliteta koji je preuzak za univerzitetsko organizovanje i djelovanje i koji ne daje mogućnost da ljudi, konzumenti znanja, svoje sposobnosti koriste ravnopravno sa drugim na globalnom tržištu rada. Zato je nužna depolitizacija univerziteta i obrazovanja uz sve

moguće specifičnosti koje se moraju pretvarati u prednosti kako bi zaostatke u privrednom i tehničko-tehnološkom razvoju sustizali i imali priključak sa razvijenim zemljama u dogledno vrijeme. Ako znamo da je tržište rada, a samim time i kultura, internacionalizirano i vlastitost svedena u okvire tolerancije, onda je jasno da ekonomija znanja ima primat i nužnost da ljudi rade i žive, da se obrazuju i da se suvereno kreću shodno tržišnim potrebama.

Istina, tranzicija univerziteta i visokog obrazovanja kod nas se odvija u mnogo složenijim prilikama. Društveni ambijent nije naklonjen programiranim promjenama. Uspostavljen je stereotip ili zabluda koju valja prevladavati. Najčešće zablude sa kojima se u tranziciji univerziteta u Bosni i Hercegovini susreću mogle bi se sistematizirati u nekoliko stereotipa ili zabluda. Taj stereotip producira zakonodavstvo, uprava i državne strukture koje nisu navikle na moć nauke i njenu autonomiju.

Kao polazišna zabluda ili prvi stereotip jeste gledište na univerzitet, kao i na druga javna ili privatna preduzeća u pogledu tržišnog pozicioniranja. Pri tom se zaboravlja da je nauka posebna tržišna ali i društvena vrijednost, koja se često ne da trenutno nominalno iskazati. Naime, konkurencija više univerziteta sa novom vlasničkom strukturom nije nešto što umanjuje značaj univerziteta. Naprotiv, to je stanje koje nauku i znanje stavlja u pogon potreba i tržišne vrijednosti ne samo na lokalnoj već i međunarodnoj razini. Konkurencija nije iskorak iz stanja sadašnjosti na tržišne i društvene potrebe koje nauci i znanju daju novi prostor i mogućnosti. Legislativno stajalište i političko gledište univerzitet promatra u prosječnosti i svođenju na niži nivo od dostignutog kako u organizacionom tako i u pogledu statusa i mogućnosti utjecaja pa i djelovanja. Od javnih ili razvijenih univerziteta se zahtijeva vraćanje na prosječnosti i niži stupanj kako bi se mogli prilagoditi konkurenciji nečeg u čemu ne može biti, a to je znanje, kompetencije, priznatost i mjerljivost na svjetskoj a ne lokalnoj razini. Naučni i obrazovni potencijal i doprinos su mjerljive veličine u krugovima provjerljivosti, a ne lokalne dominacije i utjecaji koji su političke prirode. Novi univerziteti, bez obzira na vlasničku odrednicu, komplementarni su ne po vlasničkoj legitimaciji već po naučnoj kompetenciji i provjerljivosti i upotrebljivosti znanja ili tehnologija. Javni univerziteti imaju dodatno opterećenje; oni imaju i socijalnu komponentu koja je izraz humaniteta nauke i znanja i kojeg se univerziteti i u mnogo težim vremenima nisu odricali i nisu zanemarivali. To je između ostalog i njihova društvena misija s kojom računaju i političke elite i po čemu su univerziteti društvene institucije koje nadilaze strogo organizirane državne službe ili funkcije u pojedinim oblastima društvenog djelovanja.

Razumijevanje distinkcije između društvene i državne institucije univerziteta je druga zabluda ili stereotip. Naime, univerzitet je potreban društvu i to je posebna institucija. Univerzitet nije državna institucija, ali jeste briga države bez obzira da li je riječ o javnom ili nekom drugom obliku univerzitetske zajednice. Svako društvo realizira svoj vrijednosni sistem putem obrazovnog procesa. Univerzitetsko obrazovanje predstavlja tako najviši stupanj u životu svakog čovjeka i time je podložno društvenom utjecaju. Taj utjecaj nije administrativne prirode, već vrijednosnog modela kojem neko društvo i poredak vlasti teži. Kao briga države univerzitet je otvorena scena za znanja, za slobode mišljenja i usvajanja naučnih spoznaja. Ona nisu besplatna, već su uvjetovana novim ulaganjima koja se višestruko vraćaju i društvu i državi, a napose pojedincu kao njegovom osnovnom konzumentu. Ulaganje u univerzitetske resurse je dugoročni državni projekt koji se materijalizira srazmjernom ulaganju u dugoročnom trajanju i vraćanju kroz dobrobit društva i zajednice. Potencijali nauke i univerzitetski kapaciteti su pretpostavka razvoja društva, njene privredne ekonomije, humanističkih i strateških nauka. Najrazvijenije zemlje najviše su ulagale u svoje naučne i obrazovne potencijale i time zadobile prevagu u svom tehničko-tehnološkom i ekonomskom razvoju. Nisu vladale univerzitetima kroz lokalnu vizuru, već ga razvijale kao potencijal od općeg dobra i koristi društva.

Danas se ne pravi bitna razlika između univerzitetskog i visokog obrazovanja. I to je treća ili nova velika zabluda ili tranzicijski stereotip. Naime, univerzitetsko obrazovanje je naučno, tehničko i tehnološko dostignuće nauke koja je razvijena i smještena na univerzitate. Stjecanje diplome je pretpostavka univerzitetskog obrazovanja. Naučno, tehnološko i spoznajno je nešto što se smješta u prostor univerzitetskih vrijednosti i provjerljivosti na svjetskoj razini kao dostignuće ili iskustvo. Taj potencijal može imati samo univerzitet u kome su uspostavljeni strogi kriteriji koje nauka priznaje i koje provjerava neovisno od sredine i društvenog utjecaja, ali su to ulaganja sa neizvjesnim ishodom, ekonomski često nerentabilnim, ali za nauku strateški važnim. Dugoročna ulaganja u nauku rezultiraju onim po čemu univerzitet predstavlja mjesto za nauku i spoznaju, a ne mjesto za profit i to u kratkom roku i sa oplodnom vrijednošću. Ulaganje u nauku i njene potencijale često je neizvjesno po rezultatima, pa i po efektima. To sebi može dopustiti univerzitet. I po tome je univerzitet posebna društvena institucija koja nije proizvodna i profitabilna, već strateška za čovjeka i društvo, ali i državu. Takvu vrstu konkurencije ne mogu izdržati univerziteti koji se bave samo visokim obrazovanjem. Oni teže što većoj racionalnosti i efikasnosti koji u univerzitetskom prostoru imaju i drugačiji strategijski kôd. Poznato je kakav je naučni, nastavni i istraživački potencijal univerziteta, a poznati su kapaciteti institucija koje daju samo visoko obrazovanje. Tržišna

logika profita u nauci daje proporcionalne efekte od željenog ili programiranog.

Četvrti i ne manje važan stereotip je evropskog koda i pod okriljem onog što se naziva Bolonjski proces. Naime, Bolonja se shvata i reducira na lokalizam, umjesto na univerzalnost obrazovanja i znanja. Upotrebljivost znanja svodi na procedure u koje su univerziteti posljednjih godina zatonuli. Umjesto naukom i usvajanjem znanja univerziteti i države se bave procedurama. Amerikanizacija evropskog obrazovnog prostora dovodi do dokidanja već potvrđenog validnog načina egzistiranja i postojanja evropskih univerziteta. Prenošenje jednog modela na drugi prostor uvijek stvara nešto treće ili hibridno, novo stanje. To novo stanje bi trebalo biti jednakost u pristupima i polazištima obrazovnih modela evropskih zemalja. Lokalne prilike svojim legislativnim uplitanjem doprinose reduciranju ideje obrazovanja na neupotrebljivost znanja koja se nude kroz takve modele. Evropski obrazovni prostor daje širinu pristupa sistemu obrazovanja, ali i mnoge nedorečenosti. Istina, upotrebljivost znanja danas u globalnim kretanjima ima primat, pogotovu u manje razvijenim zemljama koje nemaju dovoljno materijalne osnove za dugoročna ulaganja u nauku i naučni potencijal. Taj prostor ostaje otvoren, nedovoljno izbalansiran između znanja, obrazovanja i efekta koji se u tržišnoj utakmici očekuju. Znanje je i moć i to je njena autonomija i samostalnost, za razliku od drugih moći, prava i politike, koje se kontroliraju drugim mehanizmima. Države koje rabe prostor ujednačavanja pristupa obrazovanju kroz promjene koje se nazivaju bolonjske traže svoju vlastitost na tragu univerzalnosti i jednakosti šansi, ali i mogućnosti da zajedno sa drugima čine jednu univerzitetsku obrazovnu zajednicu u kojoj će kriteriji biti znanja, kompetencije i naučna provjerljivost kao temeljna vrijednost postojanja. Bolonjski proces zato treba dobro promisliti i ići u korak sa pozitivnim praksama kojih na sreću danas ima u dosta zemalja koje su taj put podosta prevalile ka onom što je težnja novog obrazovnog modela Evrope.

I ne manje važna zabluda ili stereotip jeste gledište koje reproducira svijest o obrazovanju i univerzitetu kao velikom trošku za državu i društvo. Ulaganje u znanje je najisplativija investicija. Obrazovanje je dugotrajan i skup proces. Ali tehnika i tehnologija pomjeraju granice potreba obrazovanja i time povećavaju potrebu stalnog, novog ulaganja. S tim računa svako društvo i svaka zajednica ali i pojedinci. Razvijene zemlje tom fenomenu posvećuju zasebnu pažnju, što nije upitno, ali spada u red ekonomske moći pa je i stvar individualnog prestiža. Tražiti odgovor na postavljeno pitanje u našim uvjetima je vrlo teško zbog mnogobrojnih uzroka. Među osnovne ili ključne svakako spada nejasna društvena pozicija i nedostatak vrijednosti koje sistem

treba sam stvarati i graditi. U nedostatku društvenih vrijednosti obrazovanje se čini iluzijom ili gubitkom vremena provedenog u institucionalnom obrazovnom sistemu. Zemlje koje znaju šta hoće i koje imaju kakav-takav program razvoja svoju strategiju temelje na obrazovanju i znanju. Znanje čini osnovu obrazovnog sistema koji se grana i prilagođava društvenim potrebama razvoja. Danas je obrazovanje u razvijenim zemljama programirano, cijenjeno i teško dostupno svim slojevima stanovništva, spada u elitne kategorije i potrebe sa izuzetno velikim ulaganjem, ali i sa iznimno velikom cijenom koju sa sobom nose obrazovani ljudi.

Obrazovni sistem je složen društveni sistem i nema društva koje nije uspostavljeno na vlastitim vrijednosnim pretpostavkama. S pravom se koriste iskustva drugih, ali posebnost je dominantnost koju generira svaki sistem i na kome gradi svoju budućnost. Danas se o obrazovanju govori kao o sistemu jer je obrazovanje najsloženiji fenomen društva. Njegov kôd, vrijednost, upotrebljivost ne ovise više samo od porodice ili malih grupa već od čitavog spleta institucionalnih društvenih struktura. Obrazovni sistem je izazov i budućnost društva ovisi od njegovih vrijednosti. U strategiji obrazovanja na prvom mjestu je potrebno razjasniti svrhu i cilj obrazovanja, naime, čemu dati prednost, zajedničkom napretku ili obrazovanju, znanju ili metodama kojima se ono prenosi, stručnosti ili diplomi. Sistem obrazovanja nije sebi svrha već je ovisan od društvenih ciljeva i zahtjeva. U konstituciji društvenih ciljeva i interesa učestvuju, pored političkih, privrednih i kulturnih institucija, pojedinci, njihove porodice ali i univerzitetske zajednice. Iako postoji bogato iskustvo u sferi obrazovanja i razvijena obrazovana mreža, pa i privid vrijednosti koje društvo želi uspostaviti, vidljivo je da postoje ozbiljne teškoće i problemi i u formi i u sadržaju obrazovanja, na koje društvo još uvijek nema odgovora.

Najznačajnija društvena uloga u sferi obrazovanja ogleda se u stvaranju uvjeta koji se nazivaju „jednakost šansi” svih članova zajednice, čime se stvaraju mogućnosti pojedincima da bitno mijenjaju svoj status stečen rođenjem, nasljedstvom porodice, do društvenih vrijednosti koje stječe svojim nivoom obrazovanja i rada. Danas su obrazovne vještine i stečena znanja vrlo primjenjivi i upotrebljivi u privrednom i praktičnom životu. Znanje je postalo veliko bogatstvo svih pripadnika zajednice iako se stječe individualno. To je, ustvari, skoro jedina individualna osobina koja u primjeni i materijalizaciji u praksi postaje zajednička vrijednost i korist čitave zajednice. Strategija obrazovanja treba zato polaziti od vlastitog populacionog potencijala kome obrazovanje ali i sam sistem trebaju služiti i omogućiti da steknu obrazovanje i zanimanje i da se uključe u sferu rada.

Univerzitetsko obrazovanje je jedna i to bitna njegova funkcija. U proces promjene sistema obrazovanja i pozicioniranja univerziteta u društvu treba veoma oprezno prići iz više razloga. Prvi i osnovni razlog je što promjene moraju biti sagledane sa svih aspekata, pogotovu iz perspektive dugoročnosti efekata. Brze promjene vode urušavanju postignutog. U nauci postoje validne zakonitosti kojih se univerzitet čvrsto drži, a po tome je njegova vrijednost i na neki način tradicionalnost i konzervativnost. Tranzicijsko vrijeme traži nove vrijednosti koje će usvajati generacije koje dolaze u sistem obrazovanja. Obrazovanje je bit čovjeka i njegova neophodnost. Saznanja o sebi i svom interesu, refleksijama i odnosima koriste čovjeku i društvu, a ne samo pojedincu. Zato je i povijesna već istina da je obrazovanje budućnost svakog društva iako se individualno stječe, a društveno manifestira. Ono je najsnažnija težnja svakog čovjeka da dobije što kvalitetnije i veće obrazovanje.

Literatura

1. Barnes, H. E. (1982), *Uvod u istoriju sociologije*, I i II, BIGZ, Beograd.
2. Bergant, M. (1974), *Teme iz pedagoške sociologije*, Zagreb.
3. Brajša, P. (1993), *Školstvo u svijetu*, Zbornik, Zagreb.
4. Bruner, J. (1998), *Kultura obrazovanja*, Educa, Zagreb.
5. Covey, S. R. (1998), *Sedam navika uspješnih obitelji*, Mozaik knjiga, Zagreb.
6. Flere, S. (1976), *Obrazovanje u društvu*, Gradina, Niš.
7. Fočo, S. (2005), *Ogledi o tranziciji*, Dom štampe, Zenica.
8. Fočo, S. (2000), *Sociologija odgoja i obrazovanja*, Dom štampe, Zenica.
9. Gidens, E. (1998), *Sociologija*, CID, Podgorica.
10. Gone, Ž. (1998), *Obrazovanje i mediji*, CLIO, Beograd.
11. Haralambos, M., R. Heald (1994), *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb.
12. Humboldt, W. (1991), *Ideje za pokušaj određenja granica delotvornosti države*, Dobra vest, Novi Sad.
13. König, E., P. Zedler (1998), *Teorije znanosti o odgoju*, Educa, Zagreb.
14. Lesourne, J. (2000), *Obrazovanje & društvo*, Educa, Zagreb.
15. Louise Stoll, L., D. Fink (1996), *Mijenjajmo naše škole*, Educa, Zagreb.
16. Marfi, Dž. (1998), *Moć podsvesti*, Mono, Beograd.
17. *Pedagoški leksikon*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1998.
18. *Sociološki leksikon*, Savremena administracija, Beograd, 1982.